

Prof. Ali Hasanović
Behram-begova medresa u Tuzli
Dr. Vedad Spahić
Filozofski fakultet, Univerzitet u Tuzli

UDK 821.163.4(497.6).09-31 Sejranović B
DOI 10.57136/2744-2500.2022.17.17.75
Izvorni naučni rad

NOMADIZAM I PITANJE IDENTITETA U ROMANU NIGDJE, NIOTKUDA BEKIMA SEJRANOVIĆA

SAŽETAK:

Svijet u kojemu danas živimo po mnogo čemu je drugačiji od onoga u kojemu se živjelo do prije samo nekoliko decenija. Pod sjenkom nesigurne i neizvjesne budućnosti centralne teme postaju tamni scenariji i pitanja opstanka/preživljavanja. U takvom ambijentu dešavaju se ne samo velike i surove ekonomski i egzistencijalno motivirane migracije stanovništva, već i sve učestalija pojava egzilantsva iz ovih ili onih razloga, koje prerasta u način i stil života. Rad istražuje poziciju Bekima Sejranovića u odnosu na dominantni globalistički koncept nomadizma kao kulturne opsjednutosti transformacijom. Nomadizam u njegovom slučaju predstavlja vid traženja sebe i otpora prema stalnom mjestu boravišta, ukorijenjenim društvenim praksama i totalitarnim autoritetima, posljednji pokušaj da se živi slobodno i punim plućima, što su provlačeći motivi i ideje gotovo svih njegovih djela, napose romana *Nigdje, niotkuda* (2009), kao i u svim njegovim ostalim djelima. Nomadizam i egzilantstvo postaju ne samo sudbina pripovijedačeva, već i njegov svjetonazor i svojevrsna potraga za nekim izgubljenim ili fingiranim svijetom. Neodvojivo od ovoga je, svakako, i pitanje identiteta, koji je u ovom dobu nerijetko fluidan ili ispražnjen od sadržaja te ga je danas gotovo nemoguće definirati. Stalno redefiniranje identiteta i potraga za samim sobom upravo su obilježje ovog Sejranovićevog romana.

Ključne riječi: nomadizam; egzil; identitet; globalizacija; Bekim Sejranović

Uvod

Savremeni nomadizam je rezultat procesa globalizacije, koji je na ekonomskom planu imao za cilj stvaranje globalnog slobodnog tržišta, a u kulturološkom smislu otvaranje prostora individualnom liberalizmu, pojedincu koji će živjeti u

svijetu u kojem neće osjećati stege proksimalnih identiteta – nacije, porodice i naslijeđa, već će imati mogućnost uvijek iznova izgraditi se u obećanom svijetu jednakih mogućnosti. Ta ideja, koja mnogim kritičarima globalizacijskih procesa nije ništa drugo nego utopija, je ipak toliko aktuelna, živa i u velikoj mjeri sveprisutna i u našoj svakodnevnici, da nije postala samo jedna od tema o kojoj se često raspravlja, već, sasvim sigurno, način i stil života. Kako bismo objasnili milione migranata koji, rizikujući svoje živote, prelaze hiljade kilometara u potrazi za svojim snom ili pak golom egzistencijom? Kako objasniti i životne programe naše omladine koja svoju budućnost vidi isključivo u Zapadnoj Evropi (a sada već i šire i dalje – od Dubajia pa do digitalnih nomada) i od malih nogu se za to pripremaju.

Tarle (2020) govori o podložnosti savremenih nomada novom imperijalizmu. Prema njenom mišljenju, razlika između starog svijeta i ovoga danas je u tome što u modernom svijetu, ekonomski najjače svjetske sile više nemaju potrebu za fizičkim osvajanjem teritorije, već žele imati potpuni monopol upravljanja finansijskim resursima. Profit je, u takvim postavkama, svakako primarni cilj zapadnog svijeta, dok je sve drugo manje važno. I upravo pod „udarom konzumerizacije života i mahnitavanja svjetskog tržišta“ (Tarle 2020: 548), gdje se gase lokalne ekonomije, dolazi do velikog iseljavanja prema Zapadu, koji je predstavljen kao “srce Imperije”.

Ono što u takvoj shemi predstavlja osnovni problem savremenog svijeta jeste položaj doseljenika u novim sredinama. Ne samo da se svi oni ne tretiraju jednako i da to nije ono o čemu su maštali, već postaju suočeni sa činjenicom da se do kraja svoga života teško mogu uklopiti u društvo koje ih ne prihvata onakvima kakvi jesu, već im nameće nove obrasce koji su daleko od ideala slobode i jednakosti¹, „pa umjesto da je na djelu homogenizacija u bogatstvu različitosti, zapravo se događa proces hegemonizacije odnosno izjedanja drugih i drugačijih viđenja svijeta i nametanja utjecajnijih, moćnijih kulturnih obrazaca“ (Tarle 2020: 549).²

- 1 Društveni, kulturalni pa i politički značaj egzilantske književnosti u tom je pogledu za neke autore prvorazredan. Kulenović je, tako, uvjerenja da: „...književnost ima moć da prenese osećanja i stavove migranata koji nastaju u susretu s novim društvenim okruženjem i kulturom i da, otvarajući svojevrstu kapiju što vodi u složeni i ambivalentni unutrašnji svet migranata, pruži svedočanstvo o njihovoj percepciji mesta, osećanjima izmeštenosti, transformaciji, stavovima prema povratku, nostalgiji, izgubljenim i ponovo stvorenim zajednicama i identitetima“ (2020: 240-241).
- 2 Kao odgovore egzilantskih pisaca na pritisak novih sredina Hadžizukić (2018) prepoznaje tri literarna ujedno i identitetska modusa, povezujući pritom ih sa trojicom prominentnih

U takvom stanju „identitetskog vakuma” se upravo rađa svojevrsan „apatridski identitet kome je tematski posvećen roman Bekima Sejranovića *Nigdje, niotkuda*” (Spahić 2016: 83), a što je neodvojivo od krize kolektivnog identiteta, tj. onoga što se smatralo najbitnijim njegovim odrednicama (rasa, etnička pripadnost, nacija, religija i klasa). Pitanje identiteta u savremenoj filozofiji i kulturi toliko puta je redefinjirano u namjeri da ga se deesencijalizira i pokaže kako, pored kolektivnih, egzistiraju i individualni identiteti, koje više ne određuju velike naracije i transcendentni označitelji, već predstavljaju izraz i nekih vlastitih konstrukta, izbora i ubjeđenja, što je, smatra savremeni hrvatski filozof Žarko Paić (2009), učinilo da je ta riječ, kao nijedna druga danas, zapravo ispražnjena od svoje biti. Štaviše, on iznosi tvrdnju da je njena pretjerana upotreba u savremenom dobu, jedan od primitivnih poriva predstavljanja, po svaku cijenu, drugačijim od drugih.

„Svi se pozivaju na “svoje” sveto pravo pripadništva ovom ili onom totemu nacije, rase, kulture, stila života. Potraga za identitetom obilježena je svim oblicima čudovišnih kulturalnih borbi. Više nije odlučno pitanje što jest i tko “ima” identitet, nego zašto uopće i čemu služi ta traumatska opsesija pripadništvom? Odgovor je uvijek negativno samopotvrđivanje. “Mi nismo i ne želimo biti kao Oni, jer smo drukčiji.” (Paić 2009)

Na sličan način i Dubravka Ugrešić govori o savremenim nomadima, koji su, između ostaloga, produkt „kulturalne opsjednutosti transformacijom” (2000: 100), koju su mediji i propaganda potrošačkog svijeta nametnuli savremenom čovjeku.³ Na svakom su polju ponudeni različiti obrasci samopromjene i priče

bosanskohercegovačkih autora: 1. Memorabilni – Semezdin Mehmedinović. Iako živi u novom svijetu i drugom jeziku, autor je čvrsto vezan za prošlost, pa bi zaborav značio gubitak identiteta koji je i *tamo i ovdje*. 2. Akulturacijski – Aleksandar Hemon. Podrazumijeva prihvatanje novog svijeta i novog jezika, te pronalaženje osobnog identiteta u prostoru preklapanja. 3. Liminalni – Bekim Sejranović. Niti novu kulturu prihvata do kraja, niti živi u sjećanju. Njegov identitet je prije svega literarni (književnost kao prostor identitetskog samoispunjenja), pa zatim granični, odnosno *svuda i nigdje*.

- 3 Mišljenja smo da sve više sazrijeva svijest kako bi se ova Ugrešićkina teza morala propitati pa i revidirati jer je u eksplanatornom smislu stvar možda malo komplikovanija od isključivog oslanjanja na argument “propagande i potrošačkog društva”? U razgrtanju ispod površine cijeloga fenomena neminovno bi se postavilo pitanje zašto se na prvom mjestu prodaje identitet koji je, u ovoj ruci izvlačenja karata, barem deklarativno moderno nositi kao fluidan, ali na dubljem sloju možda se ipak svodi na potrebu za esencijalistički shvaćenim identitetom.

da preko noći možete postati ko god i šta god želite, slijedeći čuvenu rečenicu Ralpa Lourenta: *You are entitled to be, whatever you want to be*, čija je suština bezmalo sveprisutna u savremenom marketingu i obećavajućoj propagandi kapitalističkog svijeta.

„Čežnju za drugim životom legitimišu i podstiču mediji i naravno industrija, koja je uvek spremna da ugodi željama svojih potrošača. Medicina, posebno plastična hirurgija, postali su za našeg savremenika magični medij transformacije. Majkl Džekson, protejski čovek koji je od crnca postao belac, od dečaka hermafrodit, koji je istovremeno i muško i žensko, ikona je moderne opsesije samoreinventarisanja... Kulturnu opsednutost duhovnom transformacijom zadovoljavaju najrazličitiji gurui, tablete sreće, priručnici o tome kako postati drugačiji, kako se promeniti. Poziv psihoterapeuta danas je zamenio novi poziv. Coacheri su u ovom trenutku najtraženiji menadžeri ljudskog života, savetnici koji sugerišu razne životne mogućnosti, režiseri individualnih životnih epizoda.” (Ugrešić 2000: 100)

U takvom svijetu, gdje se umjesto temeljite promjene, nude simulakrumi, prividi i plastične promjene za čovjeka koji ima novac (a sve dostupnije su i srednjim i nižim slojevima), tektonskije poljuljana pozicija intelektualca, pisca nomada, te i njegovo stvaralaštvo postaje sumorna potraga za sobom, za novim identitetom. Najčešće, u takvoj postavci odnosa, pisac više niti pripada sredini iz koje je došao, niti novoj sredini kojoj sene prilagođava, a njegov itinerer čini promjena boravišta bez početne i završne tačke (Molvarec 2017). U tom prostoru „između ‘čvrstih identifikacijskih obrazaca’ pojavljuju sve brojniji autori koji polaze od sličnog tipa autorskog pozicioniranja“ (Škovrc, Lujanović 2009/2010: 46), a njihovi tekstovi, nerijetko i cijeli opusi, stoga su nesređeni, fragmentarni, odraz su, kako kaže Ugrešić, pokušaja da „barem na taj način uredi svoj život“ (ibid.), ali u tome ne uspijevaju (Džafić 2017: 79). Utoliko, jedan od ciljeva ovoga rada jeste ispitati Sejranovićevu poziciju u odnosu na mainstream recentnog globalistički generiranog nomadizma kao izraza već spomenute kulturne opsesije transformacijom.

Takav je i roman *Nigdje, niotkuda* Bekima Sejranovića. Potpuno pesimistični naslov koji upućuje na bezdomnost, ali i uzaludnost neke suvisle potrage, sinegdohijski je izraz životne priče egzilanta u sumornom svijetu, koja više nije potraga za boljim životom, već je postala bijeg bez mogućnosti da se nešto

bolje uopće i pronađe. Sve vrijeme, zajedno sa piscem, uključeni smo u potragu za nekim ostrvom, za nekom dostojnom i opipljivim idejom zbog koje vrijedi živjeti i koja bi trebala predstavljati kakav – takav životni svjetionik. Cijeli romanje upravo niz epizoda neuspjelih prilagođavanja. Nesređena i namjerno nedovršena kazivanja i fragmenti, kao stilski, ali i mentalno, prikladna refleksija života jednog egzilanta, čine ovaj Sejranovićev roman u formalno – izražajnom smislu tipičnim reprezentom egzilantsko-prognaničke književnosti.⁴

U izostanku prospektivnog optimizma pisci u egzilu su skloni nostalgiji, koja je nerijetko restaurativnog tipa.⁵ Bivša država često se predstavlja kao savršenije društvo, pa imamo dojam da i Sejranović nekadaginje u tom pravcu. Međutim, iako daje prednost onome sistemu u kojem su ljudi mirno živjeli jedni pored drugih i nisu se ubijali, autor je ipak skloniji reflektivnoj nostalgiji ishodno tome demistificiranju predstave o Jugoslaviji kao idealnoj zemlji i narodnooslobodilačkoj borbi kao jednoj romantičnoj priči. Nasuprot realnim pričama iz rata koje mu je pričao njegov djed, u kojima su, npr., orobili Nijemce i jeli slaninu od koje su dobili proljev, ili o Dalmatincu koji je pojeo toliko suhih šljiva da je „srao od Foče do Višegrada” (2009: 36), o Talijanima koji su popu iz Kotor Varoši pojeli mačka, dominantni narativ davao je sasvim drugačiju predstavu rata:

„A onda su partizanski filmovi sve pokvarili. Krivi su Bata Živojinović, koji je pobio pola Trećeg rajha, i moja dječaka pamet. To je pitanje moralo doći prije ili kasnije, s Batom ili bez njega. A glasilo je, naravno: „Djede, a koliko si ti pobio Švaba?”
 - Nijednog?!
 - Nijednog.
 - Pa jesi l' bar kojeg ranio?
 - Ma, šta si navro, bolan, ne znam. Ne znam. Oni pucali na mene, ja puco nanjih. Evo ti hiljadarka panam idi kupi po sladoled, haj' živ bio.” (Sejranović 2009: 36)

4 Kao zajedničke karakteristike savremene egzilantske književnosti Hadžizukić (2018) navodi: nomadsko stanje, kulturnu nostalgiju, gubitak osjećaja realnosti, podvojenost ličnosti ili naratora, protagoniste koji su socijalni autsajderi, odnosno, vagabundsku perspektivu, nedovršenost i rizomatičnost narativne forme, te heteroglosiju na stilističkom nivou.

5 Boym (2005: 56) razlikuje dva tipa nostalgije: restaurativnu i reflektivnu. „Restaurativna nostalgija evocira nacionalnu prošlost i budućnost; reflektivna nostalgija je više vezana za pojedinca i kulturno sjećanje. (...) Nostalgija prvog tipa naginje prema kolektivnim slikovnim simbolima i oralnoj kulturi. Nostalgija drugog tipa je više orijentisana prema pojedinačnom narativu koji vrednuje detalje i obilježja sjećanja“.

Suočavajući se sa tom retuširanom i često pogrešno predstavljenom prošlošću, pripovjedač dovodi u pitanje i samu mogućnost istinitog predstavljanja događaja. Sjećanja su subjektivna i isključivo od trenutnog raspoloženja zavisi kako će izgledati neki životni fragment prošlosti. Vodeći se time on stvara svoj osobni kreda da u ovom svijetu prevarā ustvari i nema istine i da postoji samo "laž". Pri tome treba naglasiti da Sejranović govori, ponajprije, o identitetu i identitetskoj mimikriji, transformacijama i preodijevanju kao o «laži» i to na vrlo jedan sofisticiran, štaviše teorijski potkrijepljen način

Potruga za sobom i svijet laži

Pomislim kako sam bolje lagao kad sam bio mali. Bolje sam lagao i sebi i drugima. Sad sam sebi loše lažem. Ljudima nije krivo kad im lažeš, samo treba znati lagati. Istina nije ništa drugo nego lijepo sročena laž. Istina je laž u koju vjeruješ. Istina je laž zbog koje živiš i zbog koje umireš. (Sejranović 2009: 30)

Dubravka Ugrešić (2000) govori o jednoj matrici koja je česta u slučaju pisaca i intelektualca sa područja zapadnog Balkana. Suprotstavljeni nacionalističkim programima i rigidnim kolektivnim stavovima, pisci koji problematiziraju takva pitanja etiketirani su kao izdajnici i njihov život u zajednici gdje su rođeni i odrasli nerijetko postaje nepodnošljiv. Poniženi su, stavljeni na crnu listu i njihov rad i djelovanje u javnosti postaju gotovo nemogući. Ideološki sukob u kojemu su neposredni akteri najčešće rezultira egzilom, a domovina koju napuštaju postaje „polje trauma“ (Ugrešić 2000). Za Bekima Sejranovića se ne može kazati da pripada jednoj takvoj standardnoj priči. On jeste pisac u egzilu i jeste osviješten pojedinac koji zapaža posrnuća vlastitog i drugih kolektiva, ali on svoju domovinu nije napustio kao disident, zbog ideoloških sukoba. Njegova egzilantska sudbina i stalna potraga za identitetom mnogo je dublja i složenija od pukog ideološki motiviranog eskapizma. Ako je vjerovati Saidovom (2005) poimanju egzila kao surove otrgnutosti od onoga što pružaju obitelj, tradicija, kultura i zemljopis, onda je pripovjedač u ovom romanu pravi prototip egzilantonomada⁶. Kada to tvrdimo mislimo i na Saidovo (ibid.) promišljanje o poziciji

6 U pravilu za ove autore karakterističan je „model usvajanja hibridnog književnog identiteta koji se 'hrani' najšire zasnovanim, globalno utisnutim kulturološkim obrascima i na svom ideologemskom sloju služi se najšire zacrtanim humanističkim obrascima“ (Škvorc, Lujanović 2009/2010: 48).

intelektualca kao nosioca kritičkog mišljenja kome izmještenost i egzil po samoj prirodi stvari omogućavaju dublje viđenje okruženja i mjesta jedinke u svetu.

Korijeni Sejranovićevog nomadizma sežu još u djetinjstvo. Njegova trauma nije samo ratna i poratna balkanska priča o zavađenim narodima koji ratuju, ona se rađa u nesređenom porodičnom okruženju rastavljenih roditelja i vezana je za njegovu emocionalnu rastrgnutost između oca i majke. On je neželjeno dijete, željno pažnje, bliskosti i ljubavi i to se provlači kroz cijeli njegov život, u kojem kazna postaje samoća i usud od kojeg pokušava pobjeći. U svijetu u kojem ga ni otac ni majka nisu čvrsto prigrlili započinje njegova potraga za sobom, koju kao dijete ne uspijeva da iscrta, ali ni kroz adolescentsko doba i kasnije faze u životu nenalazi čvrst i stabilan oslonac, pa se svijet pred njim otvarakao beskrajni prostor laži, a bijeg od stvarnosti kao rješenje koje to nije, niti, ruku na srce, on želi da to bude.⁷

„Ne znam je li djed varao majku, ali mene je prevario bezbroj puta. I lagao mi je svašta, ali ja njega baš zbog toga volim. Varao me i lagao mi jer sam ja htio da mi se laže i da me se vara. Ne znam je li to majka htjela, ali meni je to bilo potrebno. Meni je stvaran život bio bezvrijedan, trebalo mi je nešto više, nešto ljepše, nešto uzudljivije od običnog života.” (str. 34)⁸

Prvo je lagao majku, veoma vješto i maštovito, često zbog nekih sitnica, kako bi izbjegao njene oštre riječi ili prut, onda, odrastanjem, pretvarajući sve to u svojevrsni identitetski projekat, i sve druge, gradeći neke alternativne, izmišljene identitete i svjetove. Kada ga otac upisuje u srednju pomorsku školu u jednom gradiću pored Rijeke, on izmišlja novi identitet i porijeklo, jer mu se njegovo činilo dosadnim i inferiornim.

“Razrednica nas poslije proziva, moraš ustati i reći gdje si završio osnovnu školu i s kakvim uspjehom. Svi su uglavnom iz Rijeke, a jedino sam ja smješten u domu. Kad je mene prozvala, ja potpuno neplanirano izmislim sebi novi identitet. Na loše odglumljenoj ekavici govorim da sam iz Beograda.

7 Sejranović, zapravo, kako uočava Nina Kulenović, „... neprekidno beži od fiksiranog, esencijalistički pojmljenog identiteta, neprekidno odbijajući da bude fiksirani “neko” (2020: 247), dok Škvorc i Lujanović (2009/2010: 49) u širem kontekstu govore o „fluktuirajućem pozicioniranju između kultura i paradigmi, mimikriji različitih identiteta, njihovom suprotstavljanju, maskiranju i prijelazu iz stanja u stanje“.

8 Citati iz romana *Nigdje, niotkud* nadalje neće biti s punom referencom već samo sa rednim brojem stranice.

Poslije sam to morao glumiti sljedeće četiri godine. Na kraju su me provalili i smijali su mi se zbog te laži, ali i ja sam se smijao njima jer sam ih vukao za nos tolike godine. Kao da je uopće ikog i bilo briga tko sam ja i otkuda sam i zašto došao ovamo. Zato se moja laž i održala tako dugo. Samo zato, a možda malo i zahvaljujući tome što sam igrom slučaja u domu dijelio sobu s dva brata iz Beograda i jednim potpunim, dibidus luđakom podrijetlom negdje iz okolice Kragujevca kojeg smo svi zvali Sveti Sava. Od njih sam naučio pričati „beogradski“ i tako uzaludno zavaravao ljude, bez ikakvog pravog razloga i smisla. Jednostavno sam htio biti netko drugi, neki drugi ja, neki veći ja.” (str. 58)

Mnogo godina kasnije, kada je već kao zrela osoba mogao i trebao imati svoje mjesto u multikulturnom društvu kakvo je Norveška, nastavlja se ta njegova igra. Selmi je, u baru, umjesto stvarne prošlosti i porijekla, pričao fantastičnu priču u kojoj je bio porijeklom Irac.

„Pričali smo na engleskom, odnosno ja sam oponašao, koliko god je to bilo u mojoj mogućnosti, irski engleski. Rekao sam joj da mi je stari Irac, da je bio pripadnik IRA-e pa je morao bježati jer je učinio nešto grozno, možda čak i ubio nekog, te je došao u Jugoslaviju i oženio se mojom starom. Zatim sam joj recitirao vlastite pjesme u prijevodu, intonirane „irskim akcentom“. Potom uzvišeno rafalam izmišljenim citatima Joycea, Yeatsa i Shanea MacGovvana. U glavi vrtim film „U ime oca“ i pokušavam oponašati izraze lica i pokrete Daniela D. Lewisa. Stvarno sam bio Irac tu večer. Sara je vjerovala u tu besmislenu priču još pet godina.” (str. 82)

Pokazuje se da Sejanovićev modul obrnute mimeze, projekat pretvaranja zbilje u fikciju, realnog identiteta u literarni jeste blagorodna solucija za književnost koju piše, ali u stvarnom životu kolikogod mu nova laž predstavljala trenutno olakšanje, u konačnici ga još dublje uranja u svijet potpune samoće, što potvrđuje tezu Škvorca i Lujanovića (2009/2010: 58) da se izmještenost pisca egzilanta u pravilu „iscrpljuje u tekstu, a ne izlazi iz njega u područje izvantekstualnih taktika“.

“Iskreno, mogao sam ovako provesti vječnost, ništa me nije tjeralo da krenem dalje, a nisam ni imao kamo. Uvidio sam,

i napokon samom sebi priznao, da mi je potpuno svejedno jesam li u svojoj sobici u Oslu, u kolibi na otoku S., u Rijeci, Bakru, Brčkom, u brodskoj kabini ili zatvorskoj ćeliji, jer praznina u meni je ista i usamljenost je ista.” (str.69)

Uz to, koliko god za identitet kao vlastiti konstrukt, kao stvar ličnog izbora, odluke ili imaginacije bilo prostora u zapadnom svijetu, u balkanskom ambijentu i kontekstu ta se opcija drastično reducira zahvaljujući dominantnim obrascima kolektivnog Ja/Mi. Pitanje identiteta ispostavilo se kao mnogo veći i sasvim realan životni problem kada je započeo rat u Hrvatskoj. Pripovjedač, budući da nije posjedovao domovnicu, kao nehrvat izgubio je pravo na studij.

“E, a sada upitam dekana može li mi na trenutak posuditi kemijsku. On mi je daje i ja tu pred njegovim očima dopisujem još jednu crticu i dodajem: Hrvat. Njegova kemijska ostavlja tamniji trag od one kojom je napisano „Musliman”, a pogotovo od onog „Jugoslaven”. Dekan me gledao, i dalje se simpatično smješkao, očito ništa ne shvaćajući. Iskreno, ni ja već nekoliko godina nisam ništa shvaćao. Tjeraju da zauzmeš stav, da se opredijeliš, izjasniš, objasniš, da podupireš, da se odazivaš, da slušaš, da se plašiš. Osjećao sam se kao da ispunjavam formular, a nema nijedne ponuđene rubrike, nijednog kvadratića, nijedne mogućnosti koja mi odgovara, ali nemam izbora, sile me da popunim.” (str. 71)

Sama ideja identiteta na Balkanu, kako ističe Arraigada, može biti veoma opasna, jer „je tijekom XX. stoljeća pojedinac mogao mijenjati države, nacije i političke sustave a da se ne pomakne s mjesta na kojem jest” (2020: 207). Pitanje identiteta na Balkanu je, štaviše, i jedan od uzroka ratova devedesetih (uz važnu napomenu da identiteti sami po sebi u pravilu nisu “ubilački”, nego ih se vješto instrumentalizira i stavlja u pogon ratne mašinerije), na šta i roman *Nigdje, niotkuda* ne ostaje gluh. Zbog identiteta biva pretučen i u neprilike dolazi ne samo pripovjedač, već i mnogi drugi likovi koji potiču npr. iz miješanih brakova, oni koji su pripadali “pogrešnoj strani”, ili im nacionalni identitet nije bio bitna odrednica, a trebao je u kontekstu „prisila za izjašnjavanje, svrstavanje u imaginarne zajednice nacija koje su vodile svoje borbe i gdje su ljudi bili prisiljeni djelovati u grupi, podražavajući konstrukcijski ili esencijalistički model zajedništva kao jedinu mogućnost (kolektivna) opstanka“ (Škvorc, Lujanović 2009/2010: 54). Pripovjedačev literarni i Sejranovićev životni odgovor je, ma

koliko koštao, odbrana pomoću ironije, odbacivanja i devalviranja svega što u njegovom sistemu vrijednosti ne zaslužuje akreditaciju:

“Tavorenje po prostorijama nikad većima od tri sa tri, bjegovi od neplaćenih stanarina, izgovori zbog kašnjenja plaćanja, paranoje od kucanja na vrata, izmišljanja identiteta, nesigurnost pred pitanjima tipa: tko si, što si, što radiš, odakle si, gdje živiš? Moj se identitet, priznao sam to sebi ponekad, sastoji od hrpe poluistina, maštovito ispričanih laži, te iskrivljenih i nedorečenih odnosa sa ženama. Ničeg više tu nema, niti bi trebalo biti.” (str. 84)

Umjesto diskusije i zaključka: Amidža Alija kao ključ autorskog identiteta

Roman *Nigdje, niotkuda*, kako smo već spomenuli, sastavljen je od fragmenata, od niza razbijenih priča iz života autora, koje on pokušava izvući iz besmislenog vrtloga sjećanja i dati sam sebi neki prihvatljiv odgovor, nešto barem i djelimično opipljivo i jasno što bi njegovom dezorijentiranom životu neke konture smisla. U tome uglavnom ne uspijeva, što sugerira naslov romana a sadržaj potvrđuje, ipak u strukturi pripovijedanja ne možemo da ne primjetimo nešto neobično. Vremenski nesređen kaleidoskop pripovijedanja, gdje se prepliću bez ikakvog reda događaji iz Brčkog, Osla, Rijeke, Zagreba, Otoka S..., ipak ima jednu čvrstu tačku u vremenu i prostoru. To je dženaza amidže Alije, i gotovo da nema nijednog poglavlja koje nije započeto ili ne evocira slike sa tog posljednjeg ispraćaja. S jedne strane autor aktuelizira misao o smrti i prolaznosti života [„Cijeli je život jedna duga dženaza. Pokapaš ljude koje poznaješ, a i one koje ne poznaješ, i na kraju umreš sam.” (str.120)], a sa druge strane upućuje nas na važnost jednog neobičnog karaktera kakav je bio amidža Alija. Možda iz neobjašnjivih razloga, kao kod Marcela Prousta kada mu šoljica lipovog čaja i keks Medalaïne otvaraju cijelu prošlost, i Sejranoviću se otvaraju sjećanja na djetinjstvo i prošlost u trenutku kada amidžino tijelo ulazi u raku i kada ga muški glasovi ispraćaju na onaj svijet. S tim u vezi složili bismo se sa Anerom Ryznar koja primjećuje da se kod Sejranovića uvijek radi „o priči koja upute za razumijevanje logike svog narativnog svijeta sadrži u onim rubnim dijelovima (autoreferencijalnim ekskursima, epilogu ili samom naslovu) koji otkrivaju autorovu pripovjedačku opsesiju” (2010: 345).

Već na početku romana nas autor upoznaje sa amidžom Alijom, potcrtavajući da on u stvari nije bio njegov pravi amidža s namjerom da suspendira hereditarni

esencijalistički koncept identiteta, a što autofikcija⁹ kao žanr sasvim uspješno naturalizira:

„Ne znam kada sam prvi put vidio amidžu Aliju, ali sjećam se dobro da je dolazio svake jeseni da nam unese ugljen. Djed bi sjeseni naručio pet tona ugljena pa smo to cijelu zimu ložili u peći koja se zvala Kreka-Weso. (...) Amidža Alija zapravo i nije moj pravi amidža. On je brat mog djeda Kasima, tako da je zapravo mojoj mami amidža. Međutim, ako stvar želimo istjerati do kraja, i cara do duvara, ni njoj nije bio pravi amidža.” (str. 5)

I iz dječije vizure to je bilo sasvim jasno, drugačiji i neobičan, on se nikada nije ponašao niti bi radio po nekakvim utvrđenim obrascima kao drugi odrasli članovi porodice i okruženja. Radio je samo kada bi to njemu odgovaralo, a nikada po nalogu ili prema postojećim adetima. Svirao bi frulu, čuvao kože po brdima, ispijao rakiju, brao biljke, snatrio i sanjario što baš i nije bio običaj u svijetu odraslih. Ono što je pripovjedaču kao djetetu bilo posebno zanimljivo, jeste da je čak i kada je umro Tito i kada su svi bili svečani, dotjerani, plačljivi i tužni, Alija na taj dan bio zapušten i mrkog pogleda, uvlačeći dimove cigare i posmatrajući sve ostale.

“U selu se priča da je drugačiji i da je malo na svoju ruku. Neki to osobenjaštvo vide u tim njegovim brčićima kakve poslije rata nije imao nitko u selu, a drugi u tome što je odnekud nabavio saz te ga uzeo svirati kao nitko dotad.” (str. 21)

Amidža se nije nikada skrasio na jednom mjestu. Vrlo brzo će, kada se oženio njegov brat Ahmet i u njihovu kuću stigla snaha, početi bježati, i niko ne bi znao gdje se skrivao i šta je u tim danima radio. Tako će nastaviti i kasnije. U poglavlju *Rakija, tambura, lopata* slikovito su prikazana ta njegova lutanja:

„Godine su prolazile, a vijesti o Aliji sve su odreda bile škrte i nepouzdanе. Zna se da je kopao ugljen u rudniku površinskog kopa Raša, a javio se jednom i iz rudnika Trbovlje, blizu Ljubljane. U Trbovlju je napravio neki belaj, jedni kažu da se napio i polupao rudarsku menzu, drugi pak da je vođu

9 Ana Klopota na tragu Bertensovih kategorizacija autofikciju označava kao prozi „... u kojoj autor i protagonist dijele ime, a često odlazi i mnogo dalje, kombinirajući naratološke postupke fikcije i elemente autorova stvarnog svijeta na takav način da postaje nemoguće točno odrediti granicu stvarnog i fikcionalnog svijeta“ (2021: 27).

smjene odalamio dlanom preko usta iz samo njima znanog razloga. Zatim mu se na neko vrijeme gubi svaki trag i teško je sa sigurnošću utvrditi gdje je i kako proveo tih godinu-dvije. Najprije se pronio glas da je u bio zatvoru, što se poslije pokazalo neistinitim. Pričalo se i da se pridružio Ciganima muzikašima te da s njima luta zarađujući za kruh tamburom. Nakon tog razdoblja vratio se u Bosnu i boravio neko vrijeme kod Kasima, a onda je ponovo odlutao, bogtepitaj kamo. Slijedi razdoblje u kojem Alija u pravilnim razmacima dolazi i nestaje. S prvim jesenjim kišama pojavio bi se u Kasimovoj avliji, kod njega proveo neko vrijeme, a zatim bi odlazio na rad u neki od ugljenokopa. Nekako sproljeća opet bi osvanuo kod Kasima, ali samo na dan – dva. Ostavio bi tu neke stvari, uzeo saz i tamburu i ponovo nestao. Nitko nije znao kamo je tad odlazio. Pričalo se svašta, ali vjerojatno je najbliže istini bila pretpostavka da luta okolo svirajući za novac, rakiju ili iz ćeifa uz kakvo dobro društvo.” (str. 40)

Koliko god te priče o njegovim odlascima bile maglovite i nevjerovatne, njegovi dolasci kući bili su posebni i teatralni. Jednom prilikom je sa sobom doveo cijeli orkestar i uz muziku došao pred djedovu kuću, gdje se skupio cijeli komšiluk. Bio je sređen i dotjeran, sa brkovima kao kod Charlija Chaplina, dok su mu na reveru bili likovi Arafata, Tita, Che Guevare i Gadafija (str. 42). Drugi put je došao potpuno pijan, u pratnji harmonikaša sa željezničke stanice, gdje je pijujući proveo cijelu prethodnu noć, dok mu je jedan siromah u kolicima vozio dvije kožne torbe (str. 44). A najspektakularniji je bio njegov dolazak kada je stigao sa konjskim kolima, u zelenom sakou, poštapajući se na kišobran, dok su mu na nogama bile fudbalske kopačke.

Na kraju romana, Alija, koji „nije vjerovao ni u Boga ni u Partiju”, već jedino u „omamljujuću moć rakije” (str. 138), doživljava potpunu transformaciju, pričajući kako je sanjao meleća koji ga je kritikovao zbog neurednog načina života i nebrige za porodicu, nakon čega je ostavio piće i vodio pobožan život. Ali i ta njegova nova stranica i način na koji je “došao tobe” (str. 138) nije bila kao kod ostalog svijeta.

„Klanjao je, izgovarao riječi molitve tiho i nerazgovijetno, malo zbog nedostatka navike, a malo jer je neke riječi zaboravio. U to se u džamiji pojavi hodža pa kad je u onom polumraku vidio Aliju, mrkog i neobrijanog, s grčevito stisnutim očima

u dubokom transu prosvjetljenja, on se preplaši, poskoči i uzviknu:

- Šejtan!

Alija se malo trgnuo, pogledao ga krajičkom oka i nastavio molitvu. Kad je završio, šutke je prošao pored začuđenog hodže i izašao. Nije se više pojavljivao u džamiji, ali nije više nikad ni popio alkohola. Čitao je Kur'an, postio redovito i ponekad se molio Allahu, ali u džamiju nije išao." (str. 138)

Nesumnjivo je Alija prototip samog pripovijedača. Još kao dječaku sviđalo mu se što nije bio poput ostalih i, u nedostatku oca, njegove riječi, iako često grube i uvrnute, značile su mu mnogo. Kao npr. kada su ga u školi zbog izrazito crnog tena, zadikrivali da je cigan:

„Cigani su ti, bolan, ljudi kao i svi mi, jedino što ih ne zanimaju fudbal i politika. I zato bi fudbal i politiku trebalo zabraniti.

Kontaš? – rekao je, opalio mi najjaču čvoku na svijetu i odšepao iz avlije poput kakvogistočnjačkog mudraca.” (str. 18)

Nekada je pripovjedač Amidžu potpuno kopirao, kao u slučaju kada se u kopačkama i zelenom sakou pojavio na žurci na Otoku S., a nekada je pravio razliku govoreći kako je amidža *šljiva a on viski*. No, odnos ovih likova je dublji i strukturno relevantan, a tiče se temeljnog pitanja koje ovaj roman, kao uostalom i svekolika migrantska književnost danas, postavlja: kako zadržati sopstveno uporište uprkos tome što se neprestano gubi osjećanje pripadanja i ukorenjenosti. Konteksti u kojima su živjeli potpuno su različiti, ali su njihovi problemi isti. Doduše, u savremenom svijetu procesi globalizacije odomaćili su ideje nomadizma i individualnog identiteta, dok je u društvima prije 90-tih, naročito u socijalističkim uređenjima, to bio stvarni, fizički problem, kako za okruženje, tako i za društvo. Za Aliju zato nije bilo mjesta nigdje, jer je bio *na svoju ruku* i nije se uklapao niti u jedan od dopuštenih obrazaca. Riječju, on je na suprotnom polu konjunktive "društveno imaginarnog", tj predodžbe koju najveći dio ljudi ima kad zamišlja „sopstveno postojanje, kako se povezuješ drugima, kako se odvijaju stvari među njima, očekivanja koja se uglavnom ispunjavajui dublje normativne pojmove i slike koje leže u temelju ovih očekivanja“ (Taylor 2004: 23).

Lutajući po bivšoj Jugoslaviji, protonomad i unutrašnji migrant amidža Alija je bježao od samoga sebe, kao i sam pripovjedač, koji je, geografski, odmakao mnogo dalje, ali u suštini, nikada nije mogao od sebe, čak i – simbolički

i doslovno – na krajnjem sjeveru. I jedan i drugi su svoje probleme pokušavali riješiti alkoholom i opet ostajali sami. Amidža Alija je preteča¹⁰ koji je ipak uspio odoljeti nametnutim identitetskim obrasima i odživjeti svoju neponovljivu priču u daleko nepovoljnijim okolnostima. Čak i njegova duhovna transformacija na kraju romana nije se odvijala po nekom stereotipu. On postaje vjernik, ali ne po društveno prihvaćenom obrascu, nego po svom. U fluidnom i dezorijentiranom svijetu, između ruiniranog Balkana i hladne disciplinirane Norveške (čija kultura kod Sejranovića nije nimalo pošteđena dekonstruiranja i ironiziranja), on je jedino uporište za podriivanje uporištā. Upravo iz tog razloga jedini događaj koji je u romanu predstavlja stabilno čvorište jeste Alijina dženaza, kojom se lajtmotivski pokušava povezati komadiće i krhotine jednog nekonvencionalnog identiteta, odupirući se zatočenim konfekcijskim identitetima slikovito predstavljenim Sejranovićevom perifrazom: „oponašanje, promašaj, vježbanje života, kič, loša gluma, bend koji svira tuđe pjesme, stakleno oko koje pilji u prazno pretvarajući se da vidi“ (2017: 50). Utoliko zapravo lik Amidže Alije služi kao ključ razumijevanja Sejranovićeve centralne komponente osobnog identiteta – nomadizma, koji nije striktno vezan ni za globalistička kretanja kao takva, već je posrijedi, kako primjećuje Molvarec (2017), vid otpora prema stalnom mjestu boravišta, ukorijenjenim društvenim praksama i totalitarnim ideologijama i autoritetima. Pri tome, razumije se, i sam otpor ideologiji/ama (nepristanak na hegemoniju nacionalne, klasne ili rodne paradigme) uvijek je sam po sebi svojevrsan ideologem, što nam dopušta Sejranovićev roman pozicionirati u kontekst postmodernog proklizavanja identitetskih koncepata s polja nacionalnog u prostor (meta)ideologemski intoniranog ‘ni ovdje ni ondje’, odnosno ‘i tamo i tu’.

10 Isto zapaža i Ryznar: „Ako je Sejranovićev neukorijenjeni pripovjedač, vječito na raskrižju između nigdje i niotkuda, ikada u svojim lutanjima nabasao na prostor koji bi njegovoj neurozi pružio pripadajući kontekst, tada bi to bila izolirana koliba u zabačenim bosanskim brdima oko koje lutaju duhovi njemu sličnih, neprilagođenih autsajdera“ (2010: 345).

NOMADISM AND THE QUESTION OF IDENTITY IN *NOWHERE, FROM NOWHERE* BY BEKIM SEJRANOVIĆ

SUMMARY

The world in which we live today is in many ways different from the one in which it was lived just a few decades ago. Under the shade of unsafe and uncertain future, the essential topics are dark scenarios and the questions of survival. In the environment like that, not only do the massive and cruel economically and existentially motivated migrations happen, but also the frequent exile for different reasons, which becomes a lifestyle. This work explores the position of Bekim Sejranović in comparison with the dominantly globalist concept of nomadism as a cultural obsession with transformation. In his case, nomadism presents the aspect of the search for oneself and the resistance to permanent place of residence, entrenched social practices, and totalitarian authorities, as well as the ultimate attempt to live freely and at full speed. That kind of idea is also conveyed throughout the novel by Bekim Sejranović titled *Nowhere, From Nowhere* (2009), as well as in his other work. Nomadism and exile become not only the narrator's destiny, but also his worldview and kind of a pursuit for some lost or feigned world. Inseparable from this is, surely, the question of identity which is often fluid or emptied from the content in this era, that it is almost impossible to define it today. The constant redefining of identity and the search for oneself are exactly what is portrayed in this novel by Sejranović.

Keywords: Nomadism; Exile; Identity; Globalization; Bekim Sejranović

Izvori:

Sejranović, Bekim (2009), *Nigdje, niotkuda*, Buybook, Sarajevo

Sejranović, Bekim (2017), *Dnevnik jednog nomada*, Booka, Beograd

Literatura:

Arraigada, Pablo David (2020), "Dubravka Ugrešić: Žena govori o izgnanstvu, o prošlosti sadašnjosti i budućnosti", u: Marina Perić Kaselj (ur.), *Migracije i identitet: kultura, ekonomija, država*, Instiut za migracije i narodnosti, Zagreb, 206-214.

Boym, Svetlana (2005), *Budućnost nostalgije*, Geopoetika, Beograd

Džafić, Šeherzada (2017), "Dijasporični identitet(i) – od kreatora do promotora bosanskohercegovačke kulture", *Zbornik radova Filozofskog fakulteta Univerziteta u Zenici*, VI, 74-87.

- Hadžizukić, Dijana (2019), "Pitanja identiteta u romanima bosanskohercegovačke književnosti u dijaspori", *Društvene i humanističke studije*, 2(8), 13-32.
- Klopota, Ana (2021), "Posljednji nomad južnoslavenske književnosti": Autorske figure Bekima Sejranovića, *Novi izraz*, 83-84, 24-39.
- Kulenović, Nina (2020), "„Svi mi u sebi nosimo mnogo identiteta, mnoštvo tih naših Ja“: antropološka analiza *Dnevnika jednog nomada* Bekima Sejranovića", *Etnoantropološki problemi*, 15(1), 239-265.
- Molvarec, Lana (2017), *Kartografije identiteta*, Meandarmedia, Zagreb
- Paić, Žarko (2009), "U žrvnju identiteta", *Zarez*, br. 249; dostupno na: <http://www.zarez.hr/clanci/u-zrvnju-identiteta>
- Ryznar, Anera (2010), "Chinaski na psihoterapiji", *Quorum*, 3/4, 342-345.
- Said, Edward (2005), "Razmišljanja o egzilu" *Zarez*, br. 149; dostupno na: <http://www.zarez.hr/clanci/razmisljanja-o-egzilu>
- Spahić, Vedad (2016) *Književnost i identitet;; Književnost kao prostor izazova u reprezentaciji/konstrukciji bošnjačkog kulturnog identiteta*, Lijepa riječ – BZK "Preporod", Tuzla
- Škvorc, Boris, Nebojša Lujanović (2009/2010), "O 'piscima između': od Ive Andrića do današnjih pisaca stiješnjenih između dva (ili više) jezika I kultura", *Zbornik radova Filozofskog fakulteta u Splitu*, 2/3, 45-64.
- Tarle, Tuga (2020), "Hibridizacija svijeta i globalizacija dijaspore", u: Marina Perić Kaselj (ur.), *Migracije i identitet: kultura, ekonomija, država*, Instiut za migracije i narodnosti, Zagreb, 547-559.
- Taylor, Charles (2004), *Modern Social Imaginaries*, Duke University Press
- Ugrešić, Dubravka (2000), "Pisati u egzilu", *Reč*, No. 60/5, 97-109.